

İran Kürdistanı

DR. ABDURRAHMAN QASIMLO

Belge Yayınları
1. Baskı 1991
102 Sayfa

ARKA KAPAK

"1973'te İran KDP'nin başkanlığına Dr. Abdurrahman Qasimlo seçildi. Qasimlo Sorbonne'da (Paris) eğitim görmüş, birkaç yıl Çekoslovakya'da kalmış sosyalist bir aydıncı, partinin tabanı ise köylüler ve kent halkıydı. IKDP Şahlık rejimini devirmek için mücadele eden diğer ilerici güçlerle aktif bir işbirliğini kabul etti. Barzani'nin aşiret ordusundan daha zayıf olmasına rağmen ulusal mücadele için çok daha iyi bir temele oturuyordu."

İRAN KÜRTLERİ

İran yönetimi İran Kürdistanı'nı üç eyalete ayırmıştır, yalnızca merkezi Sina (Senendec) resmen Kürdistan olarak adlandırılmaktadır. Kuzeye Batı Azerbaycan ve güneye Kirmanşah denilir. Etnik bakımdan, başkenti Xurremabad olan Luristan'ı da Kürdistan'a katmak gerekir.

NÜFUS

İran Hükümeti daima Kürtlerin 'saf İranlılar' olduğunu iddia etmiş ve 'İranlı'larla 'Farsi'ler arasında ayırım yapmaktan dikkatle kaçınmıştır. ... Fakat İran Kürdistanı'nda nüfusun ezici çoğunluğunun Kürt olduğu açıktır.

	İran'da Kürt Nüfus			
Yıllar	İran (Toplam)	İran Kürdistanı	İran'da Kürtler	İran'da Kürt %'si
1970	28.258.800	4.803.860	4.521.220	%16
1978	32.440.000	5.514.800	5.190.404	%16

Kapitalizm geliştikçe iç pazarın hızlı büyümesi, tarım reformu (Kürdistan'da oldukça sınırlı kalmış olmasına karşın), şehirlere büyük göç ve öteki kültürel ve toplumsal değişiklikler İran Kürdistanı'nda aşiret toplumunun tasfiyesinde rol oynamıştır. Doğal olarak aşiretler yaşama mücadelesi vermektedir ve bir süre daha yaşayacaklardır. Fakat Mir, Beğ ve Ağa yönetiminde, hiyerarşik klasik aşiret yapısı artık çökmektedir.

Bir kaç yarı göçebe aşiret kışları köylerinde geçirip yazları yaylalara hayvanlarını otlatmaya çıksalar da artık Kürdistan'da göçebe aşiretler yoktur.

DİN

İran Kürdistanı'nda nüfusun % 98'i Müslüman'dır. Kalan % 2 Ermeni, Süryani ve Yahudilerden oluşur. Müslümanların çoğunluğu Sünni'dir (% 75).

Sünnilerin dinsel önderleri şeyhlerin İran Kürdistanı'nda halen önemli ölçüde etkinliği söz konusudur. Önde gelen iki tarikat Kadiri ve Nakşibendiliktir. ... İran yönetimi son yıllarda Sünni hiyerarşiyi 'yeniden örgütleme' çabasıyla mollalara aylık bağlamış ve onları devlet hizmetine çekmeye çalışmıştır.

DİL VE EDEBİYAT

Kürtçe, İran dili gibi bir Hint-Avrupa dilidir. ... 1945-46'da kısa süre bağımsızlık kazanmış olan Mahabad Kürt Cumhuriyeti dil ve edebiyatın gelişimini özellikle etkilemiştir. Kürtçe son otuz

yıldır İran'da yasaktır. Bu süre boyunca İranlı Kürtler, 14 Temmuz 1958 Devrimi'nden beri büyük gelişme gösteren Iraklı Kürtlerin yayımlarını izlemişlerdir.

Türkiyeli Kürtlerle İranlı Kürtler arasında ne yazık ki hemen hemen hiç edebi etkileşim olmamıştır, çünkü iki ülkede kullanılan alfabeler farklıdır. İran'da okullarda eğitim Farsça'dır ve Arap alfabesiyle yazılmaktadır. ... Fakat İran ve Irak arasında Kürtçe metinlerin alışverişinde durum farklıdır, iki ülkede de Arap alfabesi öğretilmektedir, dahası İran ve Irak Kürtlerinin çoğunluğu Güney Kürdistan diyalekti olan Sorani Kürtçe'sini konuşurlar.

Kürtçe'nin resmen yasaklanmasına ve bütün ülkede tek Kürt okulu bulunmamasına karşın birçok radyo istasyonu özellikle Kirmanşah istasyonu Kürtçe yayın yapmaktadır. İran gibi Türkiyeli Kürtlerce de dinlenen bu yayınlarla Şah siyasetinin propagandası yapılmakta, öte yandan Kürt dilinin özgünlüğü ile sistematik olarak oynanılarak dil, Farsça'nın bir diyalekti olarak sunulmaya çalışılmaktadır.

KÜRT AŞİRETLER VE GELİŞİMİ

19. yüzyılın ortalarında Kürdistan halkının üçte biri göçebe aşiretlerden oluşuyordu. Toprağı ortaklaşa kullanıyorlardı ve bir yöneticinin koruması altındaydılar. Kürdistan'da aşiret klanlara bölünmekteydi, onlar da boz, *xel* veya *binemal'lara* bölünmüşlerdi. Hem aşiretin önderi Beğ'in hem de klan önderleri ağaların tam idari hukuki yetkileri vardı. Beğ'in kararları kesindi fakat eşevin denilen 'ak sakallılar'ın bu kararlar üstünde büyük etkisi vardı. Beğ öldüğünde en büyük oğlu yerini alırdı veya erkek mirasçısı yoksa 'ak sakallılar' yeni bir önder seçerlerdi. Bir kadının aşiret şefi olduğu da bazı durumlarda görülmüştü.

Her aşirette üç ayrı grup tanımlanabilir: Öncelikle şef ve ailesi vardır, bunlar aşiretin ayrıcalıklı üyeleridir. İkincisi bir çok işi gören hizmetçiler (gulam) bulunur. Son olarak aşiretin normal üyeleri olan çoğunluk gelir. Her aşirette ayrıca din adamları grubu, şeyhler (çeşitli mezheplerin temsilcileri), imamlar (molla) ve seyyidler (Peygamberin soyundan gelenler) bulunur. ... Aşiret üyeleri arasında, sahip oldukları hayvan sayısından kaynaklanan önemli ekonomik eşitsizlikler vardır. Özel mülkiyetin bulunmadığı durumlarda bile bu eşitsizlikler önemli rol oynar.

Alışveriş her aşiretin kendi yazlık ve kışlığını oluşturmasını doğurmuştur, Hewar ve Germian. Bu ikisi arasındaki yol boyunca aşiret satabileceklerini satar ve gereksinimlerini satın alır. 20. yüzyılın başından itibaren para kullanımı Kürtler arasında yaygınlaşmış ve şeflerin zenginliği sürülerinin büyüklüğü kadar altın ve parasıyla da ölçülmeye başlanılmıştır.

Alışveriş ilişkileri ve otlakların bölünmesi, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarından itibaren göçebe aşiretlerin yerleşmeye başlamasıyla gelişmiş ve düzenlilik kazanmıştır.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde, İran Hükümeti Kürtleri yerleştirmek için orduyu kullanmış ve bunun yıkıcı sonuçları olmuştur. Bazen bütün bir kabile yok edilmiştir. İran, Türkiye, Sovyetler Birliği sınırlarında yaşayan Celali aşiretinin 10.000 üyesinden ancak bir kaç yüzü Merkezi İran'a zorunlu göçten sağ çıkabilmiş ve 1941'de kendi topraklarına dönebilmiştir.

Zorunlu göçler İran burjuvazisinin, anlamlı ve güvenli bir pazar oluşturulması için yerleşik nüfusa duyduğu gereksinimi karşıladığından, çıkarlarıyla uyuşuyordu. Sınır ticaretine getirilen yasak ve İran Hükümeti'nin merkezileştirme programı aşiretleri gereksinimlerini ülke içinden karşılamaya zorlamıştır. Yerleştirme programı, köylüleri sömürebilen ve topraklarını satın

alabilen Kürt ve İranlı toprak sahiplerinin çıkarlarına olmuştur. Vergi toplayıcılar için Kürdistan dağlarında aşiretlerin peşinden gitmektense köylerde vergileri toplamak da çok daha kolay olmuştur. Sınır ticaretinin yasaklanması ve aşiretlerin göç etmesine sınırlamalar getirilmesi kaçakçılığın denetlenmesini kolaylaştırmış ve devlet gelirlerini artırmıştır. Dahası, yerleşik bir nüfus, genç insanların askere yazılmasını ve yeni getirilen askerlik görevini yapmalarını da çok kolaylaştırıyordu.

Kürdistan'ın bölünerek yeni sınırların çizilmesiyle, özellikle Türkiye ile İran arasındaki geleneksel yaz ve kış göçleri engellenmiş oldu. Yarı göçebeler sınırları geçme haklarını yitirdiler. Sınırlar bazen aşiretleri ikiye hatta üçe böler. ... Kürt göçebelerin yerleşikliğe geçişi bazı etkenler nedeniyle gecikmiştir: iklim hayvancılık için elverişli ve ot boldu, ekilebilir toprak azdı, aşiretler devlete karşı herhangi bir yükümlülükleri olmadan bağımsız yaşamayı yeğliyorlardı. Fakat sonunda, devlet merkezileşmeyi güçlendirdiğinde göçebelik de söndü.

Bugün İran Kürdistanı'nda 7.500 köy vardır; bazıları 5-10 aileden ibaret küçük köylerdir, bazıları da 1.000-2.000 ailelik büyük köylerdir. Ortalama köyde 50-100 aile vardır. Son istatistiklere göre İran Kürdistanı'nda kırsal kesimin % 90'ı yerleşiktir.

Yüzyılın ikinci çeyreğinde şefler hem otlakları hem ekilebilir araziye ellerine geçirerek feodalleştirdiler. Bir şef önderliğinde bütün aşirete ait olan toprak zamanla şefin özel mülkiyeti oldu.

Son yirmi yılda uygulanan tarım reformuyla artık bu tür 'feodalizm' yok. Şimdi İran Kürt toplumunda kapitalizm ve pazar ekonomisi geçerli olduğundan geleneksel toplumsal yapı, yerini, toplumu birçok bakımdan değiştiren yeni bir yapıya bıraktı. Fakat ekonomik altyapının çok kısa süre içinde temelden değişmesiyle birlikte halkın gelenekleri ve zihniyeti çok fazla değişmemiştir.

TOPLUMSAL YAPI

Toprağın % 60'ından fazlasını elinde bulunduran büyük toprak sahipleri ortadan kalkmıştır. Orta büyüklükteki toprak sahiplerinin çoğunluğu tarım reformu yasası dışında kalmayı becermişlerdir. ... Şimdi orta büyüklükte toprak sahipleri kırsal nüfusun en büyük kesimini oluşturmaktadırlar.

Bölgeye yapılmış hiçbir önemli yatırım olmadığından İran Kürdistanı'nda sanayi proletaryası fazla gelişmemiştir. Tersine Kürt şehirlerinde görülmemiş bir işsizlik düzeyi yaygındır. Kırdan göçle sürekli büyümektedir.

KISA TARİHSEL BİLGİLER

Çaldıran Savaşından II. Dünya Savaşı'na

23 Ağustos 1514'de, Kürtlerin de yardımıyla Sultan Selim'in ordusu Şah İsmail'in kuvvetlerini Urumiye gölünün kuzey batısında Çaldıran'da yenilgiye uğrattı. Bu tarih Kürt topraklarının İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilk bölünüşünü belirtir.

1639'da Şah Abbas, Sultan Murat'la Kürdistan'ın bölünüşünü formüleştiren bir antlaşma imzaladı; o zamandan beri Kürdistan'ın bu bölümünde sınırlar çok az değişikliğe uğradı. Çaldıran'dan sonraki 460 yıl boyunca İran Kürtleri İsfahan (o zamanki İran başkenti) ve Tahran'ın egemenliğine karşı sürekli mücadele verdiler. Sina eyaletindeki Ardelan prensliği en uzun direnen oldu ve 1865'e kadar özerkliğini korudu.

19 yüzyıldaki en büyük Kürt ayaklanmalarından biri 1880'de oldu. Şeyh Ubeydullah önderliğindeki ayaklanmayla Urumiye ve Van gölleri arasındaki bölge kurtarıldı. Bütün Kürdistan'ın bağımsızlığı ve birliğini hedefleyen ilk ayaklanmaydı bu. Hareket birleşik Osmanlı ve İran kuvvetlerince bastırıldı.

Birinci Dünya Savaşı'nda İran Kürdistanı, Türk ve Rus ordularının savaş alanı oldu. Türkler Kürt ulusal duygularını zayıflatmak için gayrimüslimlere özellikle Ermenilere karşı nefreti körüklediler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması Türkiyeli Kürtlerin tanınma ve bağımsızlık savaşlarını yoğunlaştırdı. İran'da 1920 Sevr antlaşmasının yankıları, Irak Kürtlerinin Şeyh Mahmud önderliğindeki isyanı ve Tahran Hükümeti'nin zayıflığı kuzeyli Kürtleri ayaklanmaya teşvik etti. 1920-1925 arasında Şikak aşiretinin reisi Simko (İsmail Ağa), Urumiye gölünün batısındaki bütün bölgeyi elinde tutarak Kürdistan'ın bağımsızlığı için uğraştı.

1925'de İngilizlerin desteğiyle Rıza Han, sonraki adıyla Rıza Şah İran'da iktidara geldi ve merkezi bir devlet oluşturmaya çalıştı. 21 Haziran 1930'da Simko, Uçnu'da İran askeri yetkilileriyle görüşmelerde bulunmak üzere davet edildi ve orada öldürüldü. 1931'de bu kez İran Kürdistanı'nın güneyinde Cafer Sultan önderliğinde başka bir ayaklanma oldu.

KÜRT MAHABAD CUMHURİYETİ

20 Ağustos 1941'de Sovyet, İngiliz ve Amerikan bağlaşıklık orduları İran'a girdiler. Rıza Şah'ın diktatörlüğü yerine zayıf bir hükümet getirildi, Tahran'daki bu hükümetin İngiliz ve Amerikalılar egemenliğindeki güney veya Sovyetler Birliği egemenliğindeki kuzey bölgelerinde hiç etkisi yoktu. Ülkede güçlenmeye başlayan çeşitli siyasal partilere demokratik haklar tanınmaya başlanmıştı.

Mahabad yöresi ne İngiliz, Amerikan ne de Sovyetlerin elinde değildi. Kürt ulusçuluğunun uzun bir geleneği olan bir bölgeydi burası. Eylül 1942'de ele geçmez fırsatı kullanan Mahabad Kürtleri ilk Kürt siyasal hareketi Komala J.K. (Jiyani Kurdistan, *Kürdistan'ın Dirilişi*) hareketini başlattılar.

1945'de yeni bir parti, Kürdistan Demokratik Partisi kuruldu; Komala'nın bütün üyeleri bir partiye katıldılar. ... KDP sekiz önemli maddesi olan bir program hazırladı:

- 1) İran'daki Kürt halk kendi yerel yönetimine sahip olmalıdır ve İran sınırları içinde özerkliği tanınmalıdır.
- 2) Anadillerinde öğrenim hakları olmalıdır. Kürt topraklarında resmi dil Kürtçe olmalıdır.
- 3) Ülkenin Anayasası Kürdistan'daki yerel yöneticilerin toplumsal ve idari konularda yetki sahibi olmak üzere seçimle işbaşına gelmelerini garanti etmelidir.
- 4) Devlet memurları yerel halktan seçilmelidir.
- 5) İki tarafın da geleceğini güvence altına almak üzere köylüler ve toprak sahipleri arasındaki anlaşmaya temel olacak genel bir yasa çıkartılmalıdır.
- 6) KDP, Azerbaycan halkının ve Azerbaycan'daki azınlıkların (Süryaniler, Ermeniler, vb.) kardeşliği ve birliği için mücadele eder.
- 7) KDP tarım ve ticaretin geliştirilmesi, eğitim ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi, Kürt halkının maddi ve manevi kalkınmasının sağlanması ve Kürdistan'ın doğal kaynaklarının en iyi biçimde kullanılması için çalışır.
- 8) KDP bütün İran halklarının siyasal özgürlüğünü ve ülkenin böylelikle kalkınabilmesini ister.

24 Ocak 1946'da Saqqez çevresinden delegelerin katıldığı büyük bir toplantıda ilk Kürt Cumhuriyeti ilan edildi, KDP önderi Kadı Muhammed Başkan seçildi.

Cumhuriyetin yaşamı bir yıldan az sürdü. ... Kürdistan'dan kaçıp Tahran Hükümeti ile işbirliği yapan toprak ağalarının toprakları Kürt köylülere ve Irak Hükümeti'nin baskısından Mahabad'a sığınan Barzani ailesine dağıtıldı.

Cumhuriyetin kırmızı, beyaz, yeşil bayrağında buğday başaklarıyla sarılı güneş resmi vardı, güneş bağımsızlığı, başaklar eğitimin önemini temsil ediyordu.

Yeni hükümetin konumu halen kesinlikle belirli değildi; özerk yerel bir hükümet miydi yoksa tamamıyla bağımsız bir cumhuriyetin hükümeti miydi? Örgütün resmi adı Kürdistan Cumhuriyeti Devleti (*Devleti Cumhuri Kürdistan*) olmakla birlikte 'Ulusal Kürt Hükümeti' olarak da (*Hükümeti Milli Kürdistan*) anılmaktaydı; Azerbaycan'da da durum aynıydı.

23 Nisan 1946'da Azerbaycan ve Kürdistan Hükümetleri dostluk antlaşması imzaladılar.

İki Hükümetin iç işlerine yönelik siyasetleri farklıydı. Azerbaycan'da yöneticiler köylü ve işçi isteklerini dikkate alıyor ve geniş boyutlu ekonomik ve toplumsal reformları uygulamaya koyuyordu. Kürdistan'da ise toplumsal tabakalar dikkate alınmadan ulusal birliğin sağlanması gündemdeydi. Kürt toplumu toplumsal ve ekonomik olarak çok daha geri olduğunda hedefler çok daha ılımlıydı.

Kürt ve Azeriler arasındaki antlaşma iki halk için çok büyük önem taşıyordu ve elbette Tahran tarafından çok kötü karşılanmıştı.

KDP, Tudeh Partisi, Azerbaycan Demokratik Partisi ve öteki üç ilerici partinin de katıldığı cephenin kurucularındandı. İran Kürdistanı böylece İran'daki bütün demokratik güçler için bir üs haline gelmişti.

Tahran Anlaşması'na uygun olarak Bağlaşık kuvvetler savaşın sonundan itibaren altı ay içinde İran'ı terk etmeye başladılar.

1946 sonbaharında Tahran Hükümeti ülkede seçimlerin yapılması için kampanya başlattı, "Hür" seçimlerin yapılabilmesi için Kürdistan ve Azerbaycan'da da İran Hükümet kuvvetlerinin bulunması gerektiği ileri sürülüyordu.

Aralık'ta İmparatorluk ordusu Azerbaycan'a girdi. Azeri hareketi hemen hemen direnmeden çöktü ve önderler SSCB'ne sığındılar. Azerbaycan Ulusal Hükümeti 17 Aralık'ta düştü ve kısa süre sonra İran birlikleri Mahabad'a girdi. Gene ciddi silahlı direniş olmadı. Cumhuriyetin Kadı Muhammed başkanlığındaki önderleri orada kaldılar. Yalnızca Barzani önce Nexede, sonra Uçnu'ya kaçtı.

İran Ordusu 22 Şubat 1947'de Nagadeh'e yürüdü. Barzaniler İran-Irak sınırına çekildiler ve kendilerini izleyen ordu birliklerine ağır kayıplar verdirdiler. Birçok subay ve asker esir alındı. 13 Nisan'da Barzaniler Irak'a geçti.

Resmi askeri mahkemede yargılanan Kadı Muhammed, kardeşi Sadr Kedi ve kuzeni Seyf Kadı ölüme mahkum edildiler. ... Bunu öteki İran Kürdistanı şehirlerindeki büyük katliamlar izledi.

Manevi önderleri Şeyh Ahmet önderliğinde Barzaniler, özellikle kadınlar ve çocuklar Irak'a kaçtı. Fakat Mustafa Barzani Bağdat Hükümeti'ne güvenemiyordu, 27 Mayıs'ta 500 adamıyla Türk sınırına girdi ve iki gün sonra tekrar İran'a geçti. Peşlerine 10.000 asker

düşmüştü. Savaş üç hafta, 18 Haziran 1947'ye kadar sürdü. Üç yüz kilometre yol kat eden Barzani kuvvetleri Aras ırmağını geçerek Sovyet topraklarına girdiler.

YİRMİ YILLIK TARİHTE DEĞİŞİKLİKLER

4 Şubat 1949'da Tahran Üniversitesi'nde Şah'a suikast girişimi oldu. Anglo-İran Petrol Şirketi tarafından cesaretlendirilen Hükümet, olayı bütün İran'da demokrat hareketleri ezmek için fırsat olarak kullandı.

Tahran'da Dr. Musaddık iktidara geldiğinde gizli siyasal parti çalışmaları çok arttı. 1952 seçimlerinde, Cumhuriyetin düşüşünden altı yıl sonra, KDP adayı, Mahabad ve çevresinde % 80- 90 arasında oy topladı. Sonuç olarak seçimler geçersiz sayıldı ve Hükümet Tahran'dan bir din adamını Mahabad milletvekili olarak atadı.

Aynı yıl Bokan köylüleri feodalistlerin ve polisin tiranlığına karşı ayaklandılar. KDP önderliğindeki hareket hızla Bokan ve Mahabad arasındaki bölgeye yayıldı. Fakat Şah'ın emriyle İran ordusu Kürt feodallerin yardımına gönderildi ve köylü hareketi ezildi.

Musaddık Hükümeti'nin, hala Anglo-İran Petrol Şirketi'nin elinde olan petrol sanayisini ulusallaştırma kampanyası sırasında İran Kürdistanı bütünüyle Musaddık'ın destekleyicisi oldu ve uluslaştırmadan sonra da desteğini sürdürdü.

Birkaç gün sonra, 19 Ağustos 1953'de CIA tarafından örgütlenen bir darbeye Musaddık Hükümeti devrildi.

Musaddık Hükümeti'nin kararsızlığı, tutuculuk, İran'daki önde gelen demokrat güçlerin, Tudeh Partisi'nin iradesizliği ve hataları, darbe günü yurtseverlerin gösterdiği edilgenlik, darbecilerin kolay bir zafer kazanmasına neden oldu. Polis Tudeh örgütünü ortaya çıkardıktan sonra, ulusal ve demokratik güçlerin yenilgisi birbirini izledi.

Karşı devrim, İran'da genci ve emperyalizm yanlısı bir iktidarın oluşturulabilmesi için CIA tarafından örgütlenmiş ve yönetilmişti. İran halkının uzun mücadelesinin simgesi olan petrolün ulusallaştırılması durduruldu. Bütün ulusal ve demokratik örgütler baskıya uğradı, binlerce demokrat yurtsever hapsedildi, muhalif siyasetlerin her kanadından yüzlerce militan idam edildi.

23 Şubat 1955'de İran, Irak, Türkiye ve Pakistan Bağdat Paktı'nı imzaladılar. Kısa süre sonra 4 Nisan'da İngiltere de Pakt'a katıldı. ABD üye olmamasına karşın Pakt'ın çeşitli komitelerinin çalışmalarına düzenli katkıda bulundu. Birçok yönüyle birlikte bu Pakt da, 1937 Sadabat Antlaşması gibi, Kürt hareketine karşı oluşturulmuştu.

Irak'taki 14 Temmuz 1958 devrimi emperyalizmin en güçlü kalelerinden birini yıktı. Demokrat güçler ve Kürt örgütleri için yeni olanaklar doğdu. Devrimin İran'da özellikle İran Kürdistanı'nda kaçınılmaz sonuçları oldu: İran'daki Kürt hareketi bir kez daha hızla gelişti.

1967-68 SİLAHLI MÜCADELESİ

1961 Eylül'ünde Irak Kürdistanı'nda, silahlı bir ayaklanma başladı ve doğru dürüst bir programı olmamasına karşın kısa sürede Irak Kürtlerinin desteğini ve İran Kürtlerinin

sempatisini kazandı. Sempati, İranlı subaylardan satın alınan mühimmatın, malzemenin, paranın, giysilerin Irak Kürdistanı'na gönderilmesiyle somutlaştı. Bu yardım, İran'da KDP tarafından örgütleniyordu ve Mustafa Barzani önderliğindeki hareketin 1966'ya kadar sürmesinde büyük katkı sağladı.

Tahran Hükümeti, Barzani'ye yardım ederek, İran'daki Kürt hareketini tarafsızlaştıracağını veya Irak ve İran Kürtleri arasındaki dayanışmayı yıkacağını düşünüyordu. Şah yardımı artırıncı Barzani'nin İran Kürtlerinin siyasal eylemlerinin sınırlandırılmasında İranlı yetkililerle işbirliği yapmasını istedi. ... Sonuç, Kürt ulusal hareketinin İran KDP'den bütün eylemlerini 'dondurmasını' isteyen ünlü 'tez' oldu. Bu teze göre, İran KDP üyeleri için doğru hareket yolu, 'sakin' durarak, Tahran Hükümeti'nin Barzani'ye yaptığı yardımı kesme tehdidini provoke edecek bir eylemde bulunmamaktır. Bu tezi kabul etmeyen her KDP militanı Irak Kürdistanı'nda persona non grata kabul edilecek ve İran Kürdistanı'ndaki Şah rejimine karşı her ciddi eylem 'Kürt devrimi'ne karşı eylem olarak görülecekti. Bu sırada yüzlerce İranlı Kürt militan Bağdat Hükümetine karşı savaşmak üzere peşmerge saflarına katılmıştı.

1967 başlarında KDP önderleri ve militanları artık Barzani ve Tahran Hükümeti arasındaki işbirliği siyasetini destekleyemeyecekleri sonucuna vardılar. Irak'ı terk ederek İran'a döndüler.

1968 baharında Süleyman Muini, Abdullah'ın ağabeyi İran sınırını geçmeye çalışırken Barzani'nin emriyle tutuklandı ve idam edildi. Cesedi İranlı yetkililere verildi ve İran'daki çeşitli Kürt şehirlerinde teşhir edildi. Önderlerini yitiren hareket çöktü.

İRAN KÜRDİSTANI VE IRAK KÜRT ULUSAL HAREKETİ (1961-1975)

Irak'taki Kürt hareketin önderliği İran Kürt hareketini engelleme siyasetini 1966'dan 11 Mart 1970'de Irak Hükümeti'yle Irak Kürdistanı için özerklik antlaşması imzalanana kadar sürdürdü. Bundan sonra Irak KDP önderleri, İran KDP militanlarına daha dostça davranmaya başladılar.

Şah rejimi Irak Kürtlerine savaş malzemesi ve gıda desteğinde bulunurken İran'da Kürt isteklerini ve eylemlerini acımasızca bastırıyordu.

İRAN KÜRDİSTANI'NIN BUGÜNÜ VE YARINI

İran Kürdistanı'nda Şah'ın Siyaseti

Bu yüzyılın üçüncü çeyreğinde İran birçok ekonomik, toplumsal ve siyasal değişimler geçirdi. Şah rejiminin sözcülerinin o kadar öğündüğü ekonomik büyümeden yalnızca yönetici sınıflar, kısmen yükselen burjuvazi, yabancı sermayeye bağlı burjuvazi ile ulusal ekonominin bütün anahtar kesimlerini elinde tutan Pehlevi ailesi kazançlı çıktı. Halk kitleleri, özellikle şehir ve kırsal kesimdeki işçiler fakirlik içinde yaşamaya devam ediyorlar. Geniş halk kesimleri hala okuma-yazma biliniyor ve sağlık hizmetlerinden yararlanamıyor. Şah'ın Amerikan esinli 'Beyaz Devrim'inin bütün felsefesi şehirlerde ve kırsal kesimde kapitalist gelişimin yolunu açmak ve iç pazarı genişleterek, özellikle kırsal kesimde rejimi destekleyecek sağlam bir küçük burjuva tabakası yaratmaktır. Tarım reformundan önce köylülüğün çok büyük oranının topraksız olduğu bir ülkede bu tür bir gelişim toplumsal patlama tehlikesini azaltmıştır.

Kırsal kesimdeki toplumsal sorunları çözmekten uzak kalan tarım reformu yeni ekonomik sorunlar yaratmıştır. ... Tarım kesiminin makineleşmesi ve kırsal toplumun çözülmesi ülkenin birçok yöresinde köylülerin kitle halinde şehirlere göçüne yol açmıştır. İşsizlik şehirlerde artmakta ve şehir yaşamı toplumsal ve ekonomik olarak gittikçe daha zor olmaktadır.

Şah rejimi artan biçimde Orta Doğu'nun polisi rolünü yerine getirmektedir. ... İran, ABD'yle hem ikili askeri pakt hem Cento yoluyla bağlantı kurmuştur. ... Şah Batı Asya'daki en güçlü orduyu inşa etme sürecindedir. İran, ABD silahlarının en önemli müşterisi haline gelmiştir.

Amerikalı uzmanlar İran'daki ABD çıkarlarını üç başlıkta toplamaktadırlar. Birincisi ülkenin coğrafi konumu, ikincisi İran'ın Batı Ülkelerine İran Körfezi'nden devamlı petrol akışını garanti etmesi, üçüncüsü ülkede artan yatırım fırsatları ve İran'ın ABD'yle olan dikkate değer ticaretidir.

Kürdistan, İran'ın öteki bölgelerinden çok daha fazla askerileştirilmiştir. Ordu, polis ve özellikle Savak tam yetkiyle hareket etmektedir. Halkın hareketi tam denetim altındadır: Bir köyden başkasına giden Kürt köylüsü iki köyün de muhtarlarına bilgi vermek zorundadır, muhtarlar da durumu polise iletmek yükümlülüğü altındadırlar.

Şah rejimi, İran sınırları dışına taşan, Farisi olmayan Kürt ulusunun varlığını tanımamaktadır. Asgari ulusal hak istekleri bile şiddetle bastırılmaktadır. Rıza Şah'ın başlattığı özümleme siyaseti halen bütün ağırlığıyla yürülmektedir.

Ulusal baskı siyaseti az veya çok Araplar, Beluciler ve Azeriler üstünde de uygulanmaktadır. Farisi olmayan uluslar İran nüfusunun yarısından fazlasını oluşturmasına karşın Şah rejimi hiç bir ulusal hakkı tanımamaktadır. Ama ulusal sorun, ulusal sorun yokmuş gibi davranarak çözülemez.

İran'da Çeşitli Siyasal Muhalefet Güçlerinin Kürt Sorunundaki Tutumu

İran Kürdistanı bu ülkenin en az gelişmiş bölgelerinden biri olsa da Kürdistan'ın tamamının en gelişmiş yeridir.

Türkiye ve Irak'ta ulusal baskı altındaki en önemli grup Kürtlerdir, İran ise Kürtler ve Farisiler yanında başka ulusların da, Beluciler, Araplar, Azerilerin yaşadığı bir ülkedir. Sayı olarak ifade edersek, Kürtler, nüfusları yaklaşık on milyon olan Azerilerden sonra gelen ikinci en büyük baskı altındaki gruptur. Fakat Azeri burjuvazi devlet aygıtıyla geniş oranda bütünleşmiş olduğundan Şah rejimi için, ulusal duyguların güçlü olduğu Kürtler en tehlikeli gruptur.

Tudeh Partisi'nin yaklaşımı: Marksist eğilimli Tudeh Partisi 1941'de kuruldu; halkın bütün kesimlerini kapsayan bir kitle partisi olma hedefini güdüyordu fakat ulusal soruna karşı hiç bir zaman açık bir tutumu olmadı. 1945-46'da Tudeh'in Azerbaycan ve Kürdistan'daki ulusal ve demokratik hareketleri savunduğu doğrudur. Fakat o zamandan beri Tudeh kendisini resmen Marksist-Leninist ilan etmesine karşın, daha tutucu olmuştur.

İran çok uluslu bir ülkedir ve burada yaşayan çeşitli halklar farklı bağlarla bağlıdır. Yüzyıllardır bu halklar ortak bir kadere sahip olmuşlar ve zengin ve değerli bir İran kültürünün yaratılmasına katkıda bulunmuşlardır. Bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinde yan yana sayısız fedakarlıklarda bulunmuşlardır. İran halklarının çıkarı emperyalizm ve gericiğe karşı savaşta birleşmiştir. Fakat ulusal baskı nedeniyle bu halklardan bazılarının sahip olmaları

gereken haklar tanınmamıştır. Ulusal baskı halklar arasında güçlü bir birlik gerçekleştirilmesi için engel ve ülkenin siyasal, ekonomik ve kültürel ilerlemesi için set olmuştur.

Bugün İran'da tanınan kültür, egemen ulusun kültürüdür, Fars kültürüdür. Bu kültürün Kürtlere ve öteki halklara ait olmayışı bir yana, onların ulusal kültürü ayaklar altına alınmış, tarihleri çarpıtılmış ve kültürel kalımları Farisilere atfedilmiştir.

Program kendi kaderini belirleme hakkından söz etmektedir, ayrılma hakkından değil. Program oldukça açık bir biçimde kendi kaderini belirleme hakkını sınırlamaktadır. Ulusal egemenliğin pekiştirilmesiyle ilgili bir paragrafta, ilk görev, Tudeh'e göre 'ülkenin toprak bütünlüğünün savunulması ve siyasal ve ekonomik bağımsızlığının güvence altına alınmasının sağlanması' dır.

Halkın Mücahitleri: Bu örgüt 1970'de kurulmuştur ve o zamandan beri İran'ın önemli kentlerinde özellikle Tahran'da gerilla eylemlerinde bulunmaktadır. İslam örgütü olarak kurulmuş fakat Müslümanlarla Marksistlerin yan yana savaştığı bir süreçten geçmiş, sonunda Marksist ve Müslüman olmak üzere ikiye bölünmüştür.

Silahlı mücadeleyi seçen örgüt doğal olarak baskı altındaki İran halklarına, özellikle Şah rejimine, karşı özel ulusal ve coğrafi koşulları nedeniyle silahlı mücadele için önemli bir potansiyel güç oluşturan Kürtlere ilgi duymaktadır. Mücahidan henüz açık ve kesin bir program oluşturamamış olmasına karşın İran'ın baskı altındaki halklarına sıcak bakmaktadır.

İRAN KÜRDİSTAN DEMOKRATİK PARTİSİ

11 Mart 1970 Anlaşması'nı izleyen yıllarda İran KDP ilerici yönünü yitirdi ve yalnızca ulusçu niteliğini koruyarak Barzani'nin yetkisi altına girdi. Bu dönem boyunca Parti'nin İran'daki etkinliği 'donduruldu'.

KDP'nin stratejisi demokratik İran çerçevesinde İran Kürdistanı'nın özerkliğini sağlamaktır. Özerk İran Hükümeti bütün İran Kürdistanı topraklarını yönetecektir; İran Kürdistanı'nın sınırları, bu bölgedeki halkın çoğunluğunun isteklerine göre, tarihi, coğrafi ve ekonomik etkenler doğrultusunda belirlenecektir. İran'ı bütün olarak etkileyecek bütün dış siyaset, ulusal savunma ve uzun dönemli ekonomik planlarla ilgili kararlar İran Hükümeti'nin yetkisinde kalacaktır. Öteki bütün konularda özerk ulusal Kürdistan Hükümeti tam yetkili olacaktır; özerk ulusal Kürdistan Hükümeti temsilcileri Merkezi Hükümet toplantılarına katılacaktır. Özerk ulusal Kürdistan Hükümeti'nin resmi dili Kürtçe olacaktır. Her düzeyde öğrenim dili, bütün yerel yönetimlerin dili gibi Kürtçe olacaktır. Farsça da özerk ulusal Kürdistan Hükümeti'nin resmi dili olacak ve Kürtçe'yle birlikte, ilkokulların dördüncü yılından itibaren öğretilecektir. Kürdistan'da yaşayan ulusal azınlıklar Kürt yurttaşlarla aynı haklara sahip olacaktır. Kendi kültürel haklarını koruyacaklar ve çocukları ilkokullardan itibaren kendi dillerini öğrenecektir. Bütün azınlıkların kendi dillerinde gazete ve kitap yayımlama hakları olacaktır. Din ve devlet işleri ayrılacaktır. Bütün dinler için inanç özgürlüğü güvence altına alınacaktır. Irk ve din ayrımı yasadışı kabul edilecektir.

BAŞARININ ÖNKOŞULLARI

Kürtler herhalde 15 milyondan fazla nüfusa sahip olup bugüne kadar ulusal varlıklarını ortaya koyamayan tek halktır. Zafere çok yaklaştıkları her seferinde şu veya bu nedenle savaşım başarısızlığa uğramıştır. Bu nedenlerden bazıları halen geçerlidir: Kürtlerin denize

açılışı yoktur ve orta çağlardan beri dağlarında başka halklarla çevrili kalmışlardır. Uygarlığın meyveleriyle ilişkileri kısıtlı kalmıştır. Kürt toplumlar komşu halklara göre hala geridir. Coğrafi olarak İran ve Türk devletleri tarafından, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dört devlet tarafından bölünen Kürdistan'ın bütün bölgeleri geridir. ... Kürdistan'ın her parçasında özellikle İran Kürdistanı'nda tarihsel deneyim, Kürt halkının ülkenin geri kalan kesiminden yalıtılmış olduğunda savaşımı kazanamayacağını ortaya koymuştur. İranlı Kürtler İran siyasal bağlamı içinde çalıştıklarına göre, savaşmaları organik olarak öteki İran halklarının savaşlarıyla bağıntılıdır. Şah rejimi devrilmedikçe Kürtler için kendi kaderini belirleme hakkı ve İran için demokrasi söz konusu edilemez. ... Ortak düşman bu güçleri ortak cephede birleştirmektedir.

İran KDP başlangıç noktası olarak aşağıdaki önerilerde bulunmaktadır:

- 1) Emperyalizm yanlısı diktatör rejimin devrilmesi.
- 2) Demokratik ve yurtsever Hükümetin kurulması.
- 3) Bütün İran halkları için demokratik özgürlüklerin güvence altına alınması.
- 4) Baskı altındaki halkların İran sınırları içinde kendi kaderlerini belirleme haklarının tanınması.
- 5) Bütün ulusal kurtuluş hareketlerinin ve bütün halkların kendi kaderini belirleme hakkının desteklenmesi.
- 6) Karşılıklı saygı, ulusal egemenliğin tanınması, iç işlere karışmama ilkeleri temelinde bütün sosyalist ve anti-emperyalist devletlerle yakın ve dostça ilişkilerin kurulabileceği demokratik ve yurtsever bir Hükümetin yaratılması.

Bütün demokratlar, insanlık haklarını savunan herkes bizim dostumuzdur. Ulusal kurtuluş hareketlerinin, Üçüncü Dünya'nın kurtuluş ülkelerinin, sosyalist ülkelerin ve dünya kamuoyunun görevi Kürt halkın kendi kaderini belirleme hakkını desteklemektir.

MAHABAD KÜRT CUMHURİYETİ *Archie Roosevelt Jr.*

Archie Roosevelt, Jr. Mart 1946'dan Şubat 1947'ye kadar Tahran'da ABD askeri ataşesi olarak çalışmıştır. Bu dönemde Kürtlerin durumuyla ilgili özel bir araştırma yaptı ve Kürt Cumhuriyeti'nin kısa yaşamı sırasında Mahabad'a giden dört Amerikalıdan biriydi. ... Roosevelt'in yazısı ilk kez The Middle East Journal, cilt 1, no 3, Temmuz 1947'de yayımlanmıştır.

Bağımsız Kürdistan, İran'da Aralık 1945'den Aralık 1946'ya kadar küçük ölçekte gerçekleşti. ... Eylül 1941'de İngiltere ve Sovyet kuvvetleri İran'ı işgal ederek Rıza Şah Pehlevi'nin bin bir güçle kurduğu yapıyı alaşağı etti. Askerleri kaçarken, silahlarını, Şah'ın tüm çabalarna karşın eritemediği kendi yaşam biçimlerini sürdüren, kendi örgüt ve törelerine sahip, İran'ın ıssız dağlarında dolaşan aşiretlere sattılar veya teslim ettiler. İran in çökmesinden yarar görenler arasında Irak-Türkiye sınırındaki dağlar boyunca ... uzanan Kürt aşiretleri de vardı.

İngiliz ve Sovyet kuvvetleri arasındaki bu büyük alanda, kaçan İranlıların bıraktığı boşlukla, Kürtler özerkliklerini tekrar ele geçirebildiler.

Komala'nın Oluşumu

Bağlaşıklarca kendi başına bırakılan bu Mahabad şehrinde son Kürt ulusçuluk hareketi doğdu. 16 Ağustos 1943'de çoğunluğu şehrin küçük tüccarları ve küçük memurları olan bir düzine genç 'Kürt Gençlik Komitesi'ni kurdular. Gizlilik amacıyla bu yeni partinin üyeleri 100'ün altında tutulmuştu ve hücreler biçiminde örgütlenmişti. Haftada iki kez yapılan toplantılar asla üst üste aynı evde yapılmıyordu. Komala'nın yapısı tamamıyla ulusçuydu ye ailesinin iki yanıla Kürt olanlara açıktı; bunun tek istisnası Süryani annesi olanlardı.

Komala yalnız İran'da değil fakat öteki ülkelerde de hızla büyüdü Kürtler yeni grupta daha önceki geleneksel Kürt ulusçu partilerinde görmedikleri bir canlılık görmüşlerdi. Komala örgütleri Irak'ta Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye, Rewanduz ve Şeqlawa'da, kuruldu, hatta Kürt ulusçuluğunun ölümle cezalandırıldığı Türkiye'de bile şube açıldı. Mahabad çevresindeki aşiret reisleri yardım öneren heyetler gönderdiler. Heyetlere o zaman için gereksinim olmadığı fakat gelecekte çağrılabilirler söylendi.

Bölgeyle öncelikle ilgilenen iki büyük gücün sonunda Komala'dan haberdar olması kaçınılmazdı. Kerkük petrol yatakları Kürt bölgesinde bulunan İngilizler gelişmeleri yakından izlediler. Musul'daki siyasal danışmanları zaman zaman Mahabad'a kadar gelirken, görevlileri Rewanduz, Kerkük, Erbil ve Süleymaniye'de çalışıyorlardı. Fakat İngilizler Arapları kızdırmadan Kürt emellerini cesaretlendiremeyecekleri için Kürt ulusçuların önerilerine karşı sağır kaldılar.

Sovyetlerin Sızması

Sovyetler için durum başkaydı. Başlangıçta Kürtler arasında etkin biçimde çalışmak için hazırlıksız oldukları açıktı. ... Sonunda Sovyetler durumun yarattığı potansiyeli kavramışlardı. 1944 yılında Azerbaycan ve Kürdistan, çoğunluğu Sovyet Azerbaycan'ından Müslümanlar olmak üzere, Sovyet siyasal uzmanları ve ajanlarıyla doldu.

Mahabad'daki Sovyet etkinliği 'Abdullahov' ve 'Haciov' olarak bilinen iki ajanın, görünürde Kızıl Ordu için at satın almak üzere görüldüğü tarihe kadar gider. Görünüşe göre şans eseri Kürt ulusçularıyla ilişkiye geçtiler.

Sovyet yetkililerle ilişkiler geliştirildi ve Komala önderlerinden Rusça bilen biri, partinin ilişki sorumlusu oldu. Bundan sonra parti programının Üç Büyüklere tarafsız biçimde başvurmasını içermesine karşın Komala kaçınılmaz olarak Sovyet etkisine girdi.

Başlangıçtan beri aşiret reisleri, aşiretleri dolaşan Sovyet siyaset görevlilerinin kendilerine sunduğu destek sözlerini imzalamalarına karşın, komünizm korkusuyla yeni partiden sakınıyorlardı. Aşiretlerin tutumu Kadı Muhammed'in konumunu sarsabilirdi fakat Irak'tan rastlantı olarak büyük bir güç geldi, Molla Mustafa ve Barzaniler...

Barzaniler Osmanlı zamanında bile bütün Kürt aşiretler içinde en çok sorun çıkaranlar olmuşlardı. 1920'lerde Barzaniler ve komşu aşiretler tarafından tanrı olarak görülen Barzanlı Şeyh Ahmet İngilizlere karşı sık sık ayaklanmış, bir kaç defa onları RAF'u çağırılmaya zorlamıştı. Sonunda Şeyh Ahmet, küçük kardeşi Molla Mustafa ve önde gelen izleyicileri önce Güney Irak'a, sonra Süleymaniye'ye sürüldüler. Kardeşinden önderliği alan Molla Mustafa 11 Haziran 1942'de Barzan'a kaçtı.

Kürt Halk Hükümeti

Kasım'da ve Aralık başlarında Sovyet ajanları aşiretleri dolaşarak yaklaşan bağımsızlık savaşına hazırlanmalarını ve reislerin Mahabad'da toplanmasını söylediler. ... Bu arada İran Hükümeti'nin durumu Azerbaycan'ın öteki bölgelerinde hızla kötüye gidiyordu. Çoğunluğu Sovyet Azerbaycan'ından veya Kafkaslardan, silahlı 'Demokratlar' İran asker ve jandarmalarına saldırıyorlardı; İranlılar garnizonlarından çıkmaya cesaret edemiyorlardı. Bütün eyalet açıkça 'isyan' etmişti ve Kızıl Ordu Merkezi Hükümet'in sıkışan garnizonlarına yardımcı kuvvetler yollamasını engelliyordu. 10 Aralık'ta Demokratlar Tebriz garnizonuna saldırdılar ve teslim aldılar. Bütün Doğu Azerbaycan yeni kurulan 'Azerbaycan Halk Hükümeti'nin eline geçmişti.

Tebriz'in düşüşü Kadı Muhammed'in kendi bölgesinde bağımsızlık ilan etmesi için işaretledi, gerçekte ise fiilen bağımsızdı. 15 Aralık'ta Mahabad'da aşiret reisleri, yeni Kürt Demokrat Partisi'nin önderleri, Molla Mustafa ve bir cip içinde makineli tüfeklerle silahlı Üç Sovyet subayının katıldığı törende Kürt Halk Cumhuriyeti ilan edildi ve Kürt bayrağı çekildi. On üç üyeli ulusal meclis kuruldu ve 22 Ocak 1946'da Kadı Muhammed yeni cumhuriyetin başkanı seçildi.

Azerbaycanlı Demokratlar bundan sonra 'Tahran'da İran başbakanı Ahmet Kavam'la görüşmelere oturdular. Buna göre Kürt bölgeleri dahil bütün Azerbaycan, Demokrat önderler Demokrat Hükümet'te zaten ellerinde bulundurdukları görevlere, eşdeğer görevlere 'atanırken' ismen İran'ın parçası olarak kalacaktı. Kürtler anlaşmaya tepki gösterdiler.

Azerbaycanlı Demokratlar ellerine geçirdikleri konumu yasallaştırırken Kedi Muhammed'in Hükümetinin hiç bir yasal temeli kalmamıştı. Kürtler İran devleti içinde azınlık olma durumunda Azeri Türk devleti içinde azınlık olma durumuna düşmüşlerdi.

Sonunda durumu kabul etmediğini Başbakan Kavam'a bildirmek için Tahran'a Kedi Muhammed'in kendisi gitti. Azerbaycan'ın Kürt bölgeleriyle halen büyük bölümü İran yönetiminde kalan, Rus sınırından Kirmanşah ve Sanandadj'a kadar uzanan yeni Kürt eyaletinin valisi olmayı önerdi. Bu yeni eyalet bir dereceye kadar özerkliğe sahip olacak, eyalet görevlileri ve ordu bütünüyle yerli nüfustan oluşacaktı. Hilekar İran başbakanı, Azerbaycan'ın Demokrat Valisi Dr. Cavit'in rızasını alması koşuluyla Kadı'nın önerisini kabul etti. Dr. Cavit planı kızgınlıkla reddetti ve Kürtlerle Azeri Demokratlar arasındaki sürtüşme devam etti.

Kadı Muhammed'in Karakteri ve Kürt Cumhuriyeti

Yasal bir temeli olmamasına karşın Kadı Muhammed'in hükümeti varlığını eskisi gibi sürdürüyordu, yalnız *vezir* (bakan) unvanı *reis* yapılmıştı. Kendisi yalnızca parti başkanıydı. Köyler eski toprak ağaları ve aşiret önderlerince yönetiliyordu, Kürt elbisesi giyen ve köyden toplanan jandarma vardı fakat kumandanlar Mahabad'dan gelen Sovyet üniformalı subaylardı.

Cumhuriyet'in kısa yaşamı sırasında bu çabalar, Mahabad'ı yirmi beş yıldır Kürtçe'nin serbestçe yazıldığı ve öğretildiği Kürt kültürünün öteki iki merkezi düzeyine çıkarmaya yetmediyse de, şimdi Mahabad bütün Kürtlerin gözlerini diktiği siyasal bir odak olmuştu. Beyrut, İstanbul ve Bağdat'taki Kürt aydınlar, Batı Asya'nın vahşi dağlarındakiler, herkes Kadı Muhammed'in başarılı olup olamayacağını gözlüyorlardı.

Sovyet Karşıtı Duygular

Eski ulusçu partiler, Irak'ta Hewa ve Suriye'de Xoybun, Sovyet bağlantıları nedeniyle Kadı Muhammed'e sıcak bakmıyorlardı. Kürtler arasında çeşitli nedenlerden dolayı Sovyet korkusu hatta nefreti güçlüdür. Öncelikle Kürtler çok dındardır ve Sovyetlerin dine karşı tutumundan güvensizlik hissetmektedirler. Birçoğu Sovyetler Birliği'nden kaçanlarla ve Kızıl Ordu'daki Müslümanlarla konuşmuştur ve bunlar içinde Sovyet yönetimindeki doğu halklarının durumu hakkında pembe tablo çizen yoktur. Rusların Çarlık zamanından beri Kürtlerin geleneksel düşmanı olduğunu da unutmamalıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus ordusu Kürdistan'ın büyük bölümüne girmiştir ve arkasında izleri halen birçok Kürt vadi ve köyünde görülebilen harabeler ve kıyımlar bırakmıştır. Mahabad'ın kendisinde bile Rus

birliklerine bir kaç gün boyunca sokakta görülen herkesin vurulması emri verilmiş, kasaba yağmalanmış ve yakılmıştır. Kürtlerin doğulu güçlü belleklerinden bunlar silinmemiştir.

Sovyetler bu reddedici tutumu değiştirmek için çok çalıştılar. Sovyetler Birliği'nde 'Kürt özerkliği' gibi düzmeceye giriştiler. ... Ne kadar başarılı olduklarını değerlendirmek güçtür fakat kuşkusuz nüfusun geniş kesimi, toprak ağaları, tüccarlar, dini önderler onlara güvenmiyorlardı ve Sovyetlerle reddedilmez bağlantıları bulunan Kadı Muhammed'e de aynı güvensizliği yansıtıyorlardı. Hükümet binasının duvarları Sovyet propaganda posterleriyle kaplanmıştı gazete ve dergilerinde sözcüğü sözcüğüne Sovyet malzemesinden Kürtçe'ye çevrilmiş yazılar büyük yer tutuyordu, şairleri Stalin ve Kızıl Ordu'ya övgüler yazıyordu.

Doğu Azerbaycan'da terörizm egemenlik kurmuşken Kürdistan'da bilinen siyasal hükümlü yoktu, siyasal idam denilebilecek bir-iki olay olmuş, rejimle uyuşmayan bir kaç Kürt Tahran'a kaçmıştı. Mahabad sokaklarında Ankara veya Londra radyoları dinlenebiliyordu, oysa Tebriz'de bunları dinlemenin cezası ölümdü. Bu özgürlüğün nedeni ister Kadı ve hükümetinin ılımlılığı ve liberalizminden, ister kendi adamlarına karşı şiddet uygulanmasını hoş görmeyecek aşiretlerin varlığından kaynaklansın, sonuçta rejim, merkezi İran Hükümeti'nin değişmez niteliği olarak kabul edilen zorbalık ve baskıdan kurtulan Mahabad halkı tarafından seviliyordu.

Aşiretlerin Muhalefeti

Aşiretlerin Sovyet desteğindeki hükümete karşı tarihsel, toplumsal ve dinsel karşı çıkma nedenleri yanında çok güçlü ekonomik nedenler de vardı. Kürt aşiretleri geniş oranda tütün üretimiyle geçiniyorlardı ve İran'ın öteki bölümündeki pazarlarını yitirdiklerinde çok zor durumda kalmışlardı. Bazı bölgelerde yiyecek, konuk edilme sınırını çoktan aşan Barzanilerle paylaşılmak zorunda da kalınırken iyice kıtlaşmıştı.

Kadı Muhammed, Tahran Hükümeti'nin gittikçe artan baskısı karşısında kendisini nerdeyse yalnız buldu. Sovyetlerin yardım ve malzeme sözlerine karşın, 1946 sonbaharında Kadı Muhammed'in hala ağır silahları ve eğitilmiş adamları yoktu, ordusu olduğu söylenemezdi. İran hazırlıkları gözle görülür duruma geldiğinde Kadı Muhammed aşiretlere kendinden geçmiş gibi çağrılar göndererek, son umut olarak Sovyetlerin Kürtleri desteklemeye söz verdiklerini söyledi ve aşiretlerden İran ordusuyla savaşmak için cepheye gelmelerini istedi. Aşiretler isteğini reddettiler.

İran Yönetiminin Yeniden Kurulması

Tahran Hükümeti, Azerbaycan eyaletinde bulunmayan Zencan bölgesinin teslimini Demokratlardan istiyordu. İranlıların kuvvet kullanarak isteklerini yerine getirecekleri görülünce Demokratlar bölgenin boşaltılmasını kabul ettiler. Kasım sonunda bölge tamamıyla İran ordusunun eline geçmişti. 10 Aralık'ta ... İranlılar ... Demokrat mevzilerine saldırdılar. Yirmi dört saat içinde direniş kırıldı. Demokrat önderler, Tebriz'i ele geçirmelerinin yıldönümünde Sovyetler Birliği'ne kaçmaya başladılar.

Aşiretler sonuçta çatışmaya girmeden beklediler ve 15 Aralık 1946'da, Barzaniler Nexede'e çekildikten sonra, İran ordusu Mahabad'a girdi, bir yıllık Kürt Cumhuriyeti'nin sonu geldi.

Kadı Muhammed, Seif Kadı ve Sadr Kadı ölüme mahkum edildiler. 31 Mart 1947 şafağında Mahabad meydanında asıldılar.

İran ordusu Kadı Muhammed rejiminin bütün izlerini yok edecek bir program izledi. Kürtçe matbaa kapatıldı, Kürtçe'nin öğretilmesi yasaklandı, Kürtçe bütün kitaplar halkın gözü önünde yakıldı. Ordu aşiretlere iş yaptığını göstermek için ... on bir küçük aşiret reisini idam etti.

Özet Olarak

Son Kürt devleti kurma girişimi İran'ın Mahabad'ı işgaliyle son buldu. Daha önceki girişimler gibi öncelikle Kürt aşiretler arasındaki uyumsuzluk başarısızlığın nedeni oldu. Kürt ulusçuluk hareketinin açmazlarından biri, yalnız önderlerin değil bütün kadronun eğitim görmüş şehirlilerden gelmesi gerekirken, askeri gücün daima aşiretlerden ve aşiret reislerinden gelmesi ve bunların daha hükümet otoritesi kurulurken kazanç elde etme ve yağma dışında bir şey düşünmeyen, eğitim görmemiş kesim olmasıdır.

SONSÖZ, 1979

Gerard Chaliand

Şah'ın 10-11 Şubat 1979'da devrilmesiyle Kürtler tamamıyla yeni bir durumla karşı karşıya geldiler. Kürtler Şah'ı çökerten gösterilere etkin biçimde katıldılar. ... Bu gösterilerde Şii din adamları değil (Kürtler Sünni'dir), bu kitabın yazarlarından birinin, Dr. A. Qasımlo'nun önderlik ettiği KDIP (İran Kürt Demokratik Partisi) başı çekti. KDIP programı demokratik, laik olacağı umulan, federal bir İran çerçevesi içinde özerk İran Kürdistanı'nı temel almaktadır.

Monarşinin devrilmesinin yarattığı boşluk Kürtlerce çok hızlı dolduruldu. Yerel işleri yönetmek için devrim konseyleri kuruldu, halk milisleri kurularak ele geçirilen cephaneliklerden silahlandırıldı. Kültürel yaşam canlandı, otuz yıldır yasaklanmış olan Kürtçe yayımlar görünmeye başladı.

3 Mart'ta, yer altına geçişinden 32 yıl sonra KDIP Mahabad'da toplandı, yasallığını ilan etti ve yeni İran yöneticilerinin İran Kürdistanı'nda ilan edilen fiili özerkliği tanımasını için çalıştı.

KDIP gerçekte hükümet içinde hükümet oluşturmuştu ve hiç bir devlet bunu isteyerek kabul etmezdi. Uzun dönemde güç mücadelesinin kaçınılmaz olacağı açıktı.

1980 başlarında İran'da olayların ne yönde gelişeceğini söylemek zordur. Rejimin Amerikan elçiliğinden rehineler alarak ve ABD'ni küçük düşürerek geçen yaz zayıflamaya başlayan birliği halk arasında yeniden kurmayı başardığı doğrudur. Fakat ne popülizm ne de Ayetullah'ın vaaz ettiği Şii inancı çağdaş İran için yeterli bir program oluşturmakta gibi görünmemektedir.

Şah rejimi bir çok nedenle fakat en önemlisi 1975-1978 arasında çeşitli toplumsal tabakalar arasındaki aşırı dengesiz ekonomik büyüme nedeniyle çökmüştür.

1974 petrol geliri artışıyla sağlanan mali likidite ışığında İran'ın Beşinci Ekonomik Plan'ı gözden geçirilmiş, beklenen yıllık büyüme oranı % 11.4'den % 25.9'a çıkartılmıştı. Şah on iki yılda 'Büyük Uygarlığın' İran'ı dünyanın beşinci sanayi ve askeri gücü yapacağı sözünü veriyordu. Fakat aşırı hızlandırılmış büyümenin sonuçları yıkıcı oldu. Şah İran'ın mali kaynaklarını ve artık değeri emecek teknik ve kültürel kapasitesini olduğundan büyük sanmıştı. Daha 1975'den başlayarak başlangıçtaki büyüme % 35 enflasyonla aşağı çekildi. İthalattaki % 40 artış altyapı çalışmalarında özellikle limanlarda darboğazlar yarattı. On

binlerce Amerikalı teknisyenin varlığına karşın, yetenekli kadro darlığı büyüktü. Aşırı merkezîyetçilik bütün dengesizlikleri artırdı. Askeri harcamalar ifrat derecedeydi. Büyük şehirlerde arsa fiyatları üç yılda on katına çıktı. Bunalım özellikle kırsal kesimde ağırdı ve kırsal kesimden hızlı bir göçe neden oldu, oysa kentlerde kitlelerin yaşam düzeyi de hızla düşmeye başlamıştı. Modernleşirmenin etkisi istikrarsızlığı artırdı ve işsiz kitleleri marjinalleştirdi. Bu tür vahşice modernleşirmenin yardımcı olamayıp ancak derinleştirdiği kimlik sorunuyla birlikte bu süreç İran Devrimi'nin nedeni oldu. Hem ideoloji hem kimlik olarak işlev gören din, kendilerini dışlayan sürece karşı çıkan kitleleri harekete geçirdi.

Ayetullah'a kentli kitleler tarafından verilen destek, köylülüğün ve güçlü ve kabarık orta sınıfların varlığını unutturmamalı. Ekonomik durum kötüden daha kötüye gitmiştir ve mevcut koşullarda ancak daha da bozulabilir. Ama bu bozulma hep devam edemez. Çalışan nüfusun % 20 kadarı işsizdir ve 1980'de % 25'in üstüne çıkabilecektir.

İran bölgede yalıtılmış durumdadır. Çoğunluğu Sünni ve Arap olan bölge ülkelerinin hepsi düşmandır. 1975'e kadar Irak, Arapların yaşadığı önemli petrol bölgesi İran Kuzistanı'nda hak iddia etmekteydi. Şimdi Irak bölgedeki en güçlü devlet olma arzusundadır ve İran'daki gelişmeleri yakından izlemektedir, özellikle Irak'ın çoğunluğu Şii fakat önderlik Sünni olduğundan çok dikkatlidir.

Her türden sorunun üst üste gelmesi yakında İran'daki halk hareketinin belini kırabilir. O zaman düzen ister istemez rejimin birinci hedefi durumuna gelecektir. Muhtemeldir ki ordunun bir kanadı durum hakkında karar almaktadır. Özellikle rejimin azınlıklar sorununu çözmekteki başarısızlığı nedeniyle yıkılması beklenebilir. Rejim ne olursa olsun, İran'daki ulusal azınlıkların sorunlarını çözmekte en iyi sonuç olabilecek federal devlet bir yana, güç kullanımından nasıl kaçınılabileceğini görebilmek zordur. Sonuç olarak Kürdistan'daki fiili özerkliği yıkmak için girişimde bulunulacaktır.